Verslag van de bijeenkomst 'De Overijsselse Vecht: dynamiek van rivier en landschap' op vrijdag 16 september in Stegeren.

Op vrijdag 16 september vond in Stegeren bij Ommen de bijeenkomst 'De Overijsselse Vecht: dynamiek van natuur en landschap' plaats. Tijdens deze dag, georganiseerd door NCR, Waterschap Vechtstromen en STOWA, werd vanuit diverse invalshoeken gekeken naar de mogelijkheden om deze rivier gedeeltelijk zijn oorspronkelijke, natuurlijke karakter terug te geven. Met het oog hierop worden diverse ingrepen uitgevoerd. Maar 'tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren', dichtte Willem Elsschot ooit. Dat bleek ook tijdens deze dag.

Door: Bert-Jan van Weeren

Dagvoorzitter Bart Makaske van de WUR schetste aan het begin van de dag kort de uitdaging waar ze in Overijssel voor staan. De Vecht was tot 1908 een zich door het land slingerende laaglandrivier, die min of meer zijn eigen weg zocht. Dat veranderde met de kanalisatie in dat jaar. Een belangrijke reden daarvoor was verkorten van de vaarroute. De rivier was destijds nog een belangrijke handelsroute. Door het afsnijden van allerlei bochten werd de rivier in Nederland maar liefst 25 kilometer korter (nu 67 km). Het wordt volgens Makaske tijd dat het harde steen en de kaden weer zachte oeverwallen worden, met meer ruimte voor natuurlijke hydromorfologische processen en bijkomende natuur.

Karakteristieken

Pieter Filius van Waterschap Vechtstromen ging in zijn presentatie over het herstel van de Vecht eerst dieper in op de karakteristieken van de rivier zelf. De rivier ontspringt in Duitsland en heeft een totale lengte van 167 kilometer, waarvan 60 kilometer door Nederland. Het totale stroomgebied bedraagt 3785 km^2. Iets meer dan de helft daarvan ligt in Nederland. Het landgebruik in het gebied is gelijkelijk verdeeld tussen landbouw en natuur. De afvoer: T=200 met maximale afvoeren van 250-500 m^3 per seconde en zomerafvoeren van 0-5 m^3 per seconde. Het is daarmee een echte regenwaterrivier. De oorspronkelijke loop van de Vecht is vooral bepaald door de aanwezigheid van stuifzandduinen. Inmiddels is de Vecht waterstaatkundig beteugeld en ingesnoerd; stortsteen, kaden, stuwen en sluizen zorgen ervoor dat de rivier geen kant op kan. In ieder geval tot voor kort. Daar willen ze bij Waterschap Vechtstromen graag wat aan doen.

Langer, breder en ondieper

Het referentiebeeld is volgens Filius een zo natuurlijk mogelijke Vecht, dat wil zeggen: een vrijafstromende meanderende rivier met natuurlijke processen als erosie en sedimentatie, waarbij geanticipeerd wordt op toekomstige (klimatologische) ontwikkelingen. De loop van de rivier wil men langer maken (+ 23 km), breder en ondieper. Er moet stroming blijven bij lage waterstanden. Waardevolle meanders wil men behouden en rivierhabitats herstellen. Er zijn wel een aantal belangrijke randvoorwaarden, zoals droge bebouwde kommen, maatgevende hoogwaterstanden, recreatievaart en ook niet onbelangrijk: landbouw.

Sedimentatie

Er is al het een en ander gebeurd. Zo is harde oeverbescherming weggehaald en bij vijf stadsfronten is het zomerbed verbreed. Ook is om de stuw bij Junne een oude geul weer uitgegraven en aangetakt. Daarin wordt geëxperimenteerd met het inbrengen van dood hout om natuurlijke hydromorfologische processen als erosie en sedimentatie op gang te brengen, zodat er uiteenlopende habitats voor flora en fauna worden gecreëerd. Wat betreft die sedimentatie: Filius gaf aan dat er in Duitsland veel zand wordt weggevangen uit de Vecht. Dat zand zou hij veel liever in de Vecht houden als sedimentatiemateriaal. Maar het is volgens hem de vraag of dat gaat lukken.

De presentatie van Filius ontlokte de aanwezigen een paar kritische kanttekeningen. Een deelnemer merkte op dat in een natuurlijke situatie rivier en landschap (stroomdal) onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden. Volgens hem ‘willen we nu een (half)natuurlijke rivier in een niet-natuurlijk landschap. Dat lijkt een illusie. Je kunt beter spreken van een rivier met een aantal natuurlijke eigenschappen.’

Gekoppeld en gestapeld

Pieter Jelle Damsté van Waterschap Vechtstromen is projectleider van het masterplan ‘Ruimte voor de Vecht’ met als doel de realisatie van een robuuste (veilige) halfnatuurlijke laaglandrivier (2015). In dit plan, waarover hij meer vertelde, gaan waterveiligheid, het opvangen van de effecten van klimaatverandering, het realiseren van natuuropgaven (KRW) en een sociaaleconomische impuls voor het Vechtdal hand in hand. Het gaat volgens Damsté om een gebiedsproces, waarin samen met alle betrokken partijen wordt gezocht naar een balans tussen natuur, landbouw, waterveiligheid, recreatie en beleefbaarheid. Het waterschap en de provincie steken er veel geld in: tot en met 2018 wordt 25 miljoen euro geïnvesteerd in zo’n 25 projecten. Damsté was de eerste om te erkennen dat het hoofddoel, een halfnatuurlijke laaglandrivier, heel moeilijk te realiseren is, als je rekening hebt te houden met zoveel randvoorwaarden en belangen. “Er wordt in het plan veel gekoppeld en gestapeld. Dat is de

realiteit als je zaken (financieel) voor elkaar wilt krijgen," aldus Damsté. Hij noemde het een mooie, maar moeilijke uitdaging.

Junner Koeland

Na de pauze was de vloer voor enkele jonge Wageningse onderzoekers die vanuit verschillende invalshoeken dieper ingingen op de hydromorfologische processen van natuurlijke rivieren. De eerste was Cindy Quik. Zij deed onderzoek naar de historische morfodynamiek van de Vecht. Ze richtte haar aandacht daarbij met name op de grote meanderuitbouw die in het Junner Koeland plaatsvond tussen ongeveer 1500 en 1908, het jaar waarin de Vecht werd gekanaliseerd. Waarom daar en waarom in die periode? Als antwoord op de eerste vraag maakte ze aannemelijk dat grote meanderuitbouw langs de Vecht vooral plaatsvond in stuifzandgebieden. Deze zijn gevoelig voor erosie. Het antwoord op de tweede vraag, was minder eenduidig. Rond 1500 passeert de meander van de Vecht bij Junne de dalwand en begint zich dan met gemiddeld twee meter per jaar het stuifzandgebied in te vreten. Quick legde een mogelijke relatie met lokale, regionale en zelfs klimatologische ontwikkelingen, zoals de kleine ijstijd, ontginning van hoogveen, begrazing van hooilanden (verminderen vegetatie, vertrapping oevers) en plaggenlandbouw in heidegebieden. Dit zou tot veranderingen in rivierafvoeren en oeverstabiliteit hebben geleid die de start van de meandering triggerde.

Leren lezen

Onderzoeker Jasper Candel (foto links) vertelde de aanwezigen daarna meer over zijn onderzoek waarin hij een reconstructie maakte van afvoer en sedimenttransport van de Vecht door de tijd heen. Ook hij richtte zich daarbij in het bijzonder op de grote meander van het Junner Koeland. Want als je wilt begrijpen hoe een natuurlijke rivier werkt, moet je daar volgens Candel kijken: "Het is er allemaal te vinden, je moet het alleen leren lezen." Hij bracht het verloop van de meandering en de oude rivierbeddingen in kaart. Dat gebeurde door via grondmonsters de waterhoogtes en (de hoek van) laterale-accretatievlakken te bepalen (i.c. de binnenbochten van de rivier), zodat hij een inschatting kon maken van natte-doorstroomoppervlak bij geulvullende afvoer. Dit combineerde hij met een inschatting van de ruwheid (Chézy). Uit zijn onderzoek komt naar voren dat ergens in de vijftiende eeuw het hydrologisch regime is veranderd, met hogere geulvullende afvoeren. Dit had tot gevolg dat de stabiele rivier overging in een meanderende rivier, met lokaal enorme meanders. Zoals die van het Junner Koeland en bij Prathoek. Tot 1450 was er sprake van geulvullende afvoeren tot 50 m^3 per seconde, vanaf 1450 tot rond 1800 75 tot 115 m^3 per seconde, en

vanaf 1800 tot de kanalisatie zo'n 30 tot 50 m^3. Ter vergelijking: nu is dat 165 kuub per seconde.

Dood hout

Tjitske Geertsema vertelde de aanwezigen ten slotte meer over haar onderzoek naar de hydrodynamische reacties op dood hout in een nieuwe nevengeul rondom stuw Junne aan de Overijsselse Vecht. Deze geul heeft een lengte van 1550 meter. De geul voert maar een klein deel af van de totale afvoer. In totaal zijn op uiteenlopende plekken in de geul zes verschillende clusters dood hout ingebracht. Dood hout is een min of meer natuurlijke manier om via sedimentatie (ervoor) en erosie (erachter) meer diversiteit in habitats te creëren. Geertsema bekeek wat de patches voor invloed hadden op opstuwing van het water en watersnelheden. Bij toenemende afvoeren lijkt het opstuwende effect af te nemen. Het onderzoek moet meer duidelijkheid geven over hoe en waar je deze Bouwen-met-Natuurachtige maatregel het best kunt nemen om meer habitatdiversiteit te creëren.

Na de lunch trokken de deelnemers de wandelschoenen aan om een kijkje te gaan nemen bij de nevengeul met daarin het dode hout. Ook werd een bezoek gebracht aan het Junner Koeland, waar Candel een bodemmonster had gestoken. Daarop was voor een geoefend oog goed te zien waar ooit de bodem van de rivier had gelegen.

Speelruimte

Dagvoorzitter Bart Makaske sloot deze dag af met een discussie over het herstel van de Vecht. Hoeveel speelruimte is er daarvoor eigenlijk? En welke maatregelen zouden daarvoor (idealiter) moeten worden genomen? Dat gebeurde aan de hand van een aantal stellingen. Eén daarvan was de stelling dat de huidige hoogwaterveiligheidseisen te streng zijn voor optimaal rivierherstel. Die eis is nu 1:200 voor het traject van de grens tot Ommen (regionale kering), en 1: 1250 van Ommen tot de monding in Zwolle (primaire kering). Veel aanwezigen waren het met de stelling eens. Er werd gepleit voor meer differentiatie in de norm, zodat er plaatselijk meer mogelijkheden komen voor rivierherstel.

En dan het type maatregelen. Bouwen-met-Natuur-achtige maatregelen, zoals het inbrengen van dood hout of zand, winnen terrein. Ze zouden beter en vooral goedkoper zijn. Stelling 3 bestreed dat: 'Bouwen met Natuur vraagt om risicobeheersing en zal daarom veelal duurder uitpakken dan de traditionele aanpak.' Hierover liepen de meningen uiteen. 'Je moet bij een Bouwen-met-Natuur-aanpak wel voorzichtige stapjes zetten om te kijken hoe systemen reageren,' aldus een aanwezige.

Over Bouwen met Natuur gesproken: hoe 'natuurlijk' is het eigenlijk om dode bomen van elders in een rivier te gooien? De bijbehorende stelling: 'Hout mag alleen via natuurlijke

processen in een beek/rivier terechtkomen' kon echter niet op veel bijval rekenen. 'Wat is erop tegen?' repliceerde een aanwezige. Een andere aanwezige zei dat de crux van Bouwen met Natuur vooral is het herstel van natuurlijke processen. Al dan niet met natuurlijke middelen.

Morfodynamiek

De erop volgende stelling luidde: 'Zonder herstel van morfodynamiek vindt er geen ecologisch herstel plaats.' Kortom: eerst de abiotiek herstellen (zoals sedimentatie en erosie) en dan komt de flora en fauna er vanzelf achteraan. Dit leidde tot een discussie over de schaal van het herstel van de morfodynamiek. Volgens Hoogleraar Herstelecologie Piet Verdonschot is de stelling waar, voor zover het kleinschalige morfologische ingrepen betreft (zoals inbrengen van dood hout). Deze creëren de juiste condities voor uiteenlopende soorten. Grootschalig herstel van de morfodynamiek is vooral landschappelijk van waarde, maar doet niet veel voor de natuur.

Volgens de laatste stelling 'is er veel te weinig kennis over het beheer van stromende wateren, terwijl dat beheer voor een groot deel het uiteindelijke succes van herstelmaatregelen bepaalt'. Ook dit leidde tot enige discussie. Volgens een aantal aanwezigen is die kennis er wel, maar moeten we die beter gebruiken om de juiste keuzes te maken bij herstel. Hoogleraar Piet Verdonschot zette de aanwezigen nog even aan het denken door te stellen dat 'een natuurlijk systeem geen beheer nodig heeft, want anders is het geen natuurlijk systeem.' Daarmee plaatste hij de wens voor een (half)natuurlijk riviersysteem aan het einde van de dag weer in een realistisch(er) perspectief. Of, zoals een aanwezige het iets minder fijn uitdrukte: 'Kunnen we eigenlijk niet beter spreken over herinrichting van de Vecht dan over herstel?'